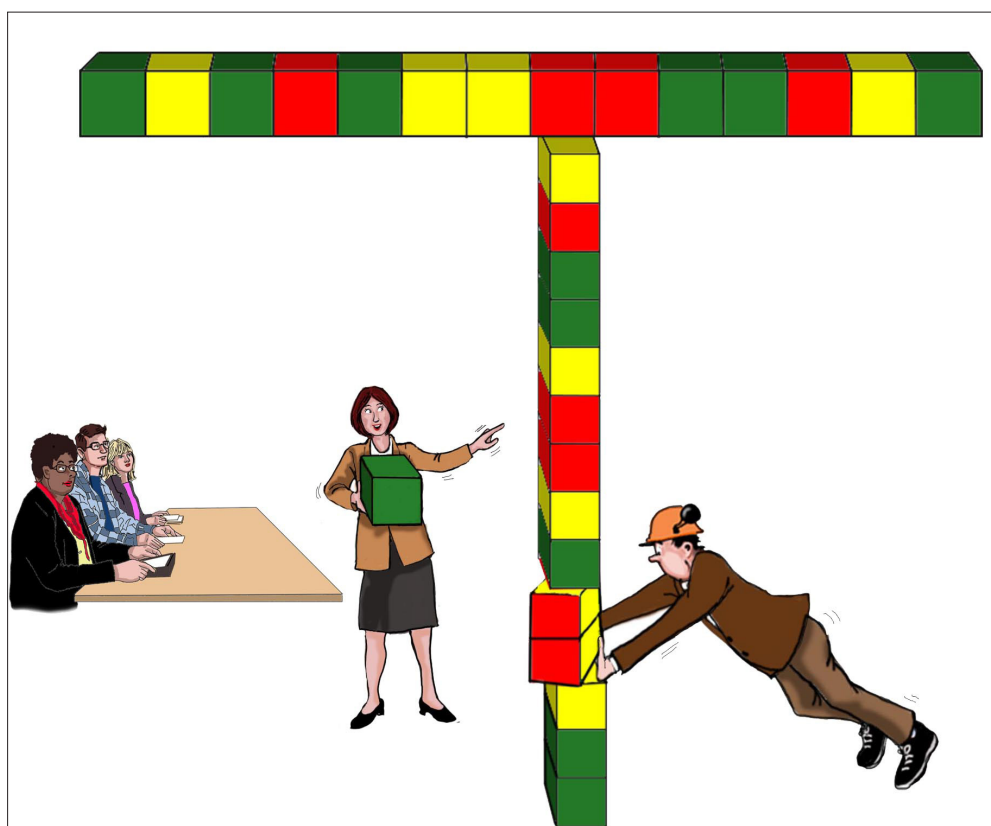

Resultatrapport för hållbarhetsindex 2018

Resultatrapport för hållbarhetsindex 2018

Sammanfattning

161 kommuner deltog i årets hållbarhetsindexundersökning. Det visar på en stadig ökning av deltagande kommuner under de fem år som verktyget varit tillgängligt. Hållbarhetsindex har etablerats som ett helt centralt stöd för utveckling av vatten- och avloppsverksamhet, såväl lokalt ute i VA-organisationerna som i den nationella debatten. Långsiktig hållbarhet kräver åtgärder som genomförs över flera år, därför är förändringarna år från år små. Men redan nu ser vi att det finns kommuner som lyckas förbättra sitt resultat över tid. Svensk VA står inför ökande utmaningar, inte minst vad gäller investeringsbehov. För de flesta kommuner kommer någon form av samverkan krävas inte bara för att utveckla och förbättra verksamheten utan för att även på sikt upprätthålla vatten- och avloppstjänsterna på samma nivå som idag.

Föreliggande rapport är en sammanställning på parameternivå av hållbarhetsindexundersökningen 2018 för kommunala vatten och avloppstjänster. Särskilda tematiska analyser av olika parametrar kommer även att presenteras under året.

Hållbarhetsindex syfte

Svenskt Vatten har, i nära samarbete med sina medlemmar, tagit fram verktyget *hållbarhetsindex*. Syftet med hållbarhetsindex är att ge de kommunala VA-organisationerna ett verktyg att analysera och förbättra sin verksamhet. En viktig aspekt är att resultatet ska kunna tjäna som underlag för dialog mellan verksamhetsansvariga och kommunens politiska beslutsfattare i diskussioner kring förbättringar, prioriteringar och investeringar.

Hållbarhetsindex är också ett verktyg för Svenskt Vatten för att identifiera de utmaningar våra medlemmar står inför och utifrån detta utforma stöd i form av rådgivning, kurser och kommunikation.

Redovisning av resultat

Kommuner som deltagit i undersökningen kan se sitt eget resultat i VASS. Både som resultatet för varje parameter och en mer utförlig rapport som visar svaret på varje fråga.

Tidigare år har samtliga resultat varit anonymiserade. I år har dock möjligheten funnits att välja att redovisa resultat öppet, vilket 45 kommuner valt att göra.

Deltagande kommuner kan själva ta ut automatgenererade rapporter där deras eget resultat kan jämföras med såväl nationellt resultat som jämförbara kommuner. Varje år görs en ny bedömning av hur resultatet för hållbarhetsindex ska presenteras.

Hållbarhetsindex konstruktion och ambitionsnivå

Hållbarhetsindex utgår ifrån 14 parametrar. Under varje parameter ligger i sin tur ett antal frågor. Frågorna kan sägas utgöra indata i hållbarhetsindexundersökningen. Frågorna ger upphov till ett färgindex grönt (bra), gult (bör förbättras) eller rött (måste åtgärdas) och parametrarna värderas utifrån samma färgindex genom en sammanvägning av underliggande frågor. På Svenskt Vattens hemsida finns mer information om verktyget.

Sveriges vattentjänstorganisationer har mycket höga ambitioner och högt ställda krav på tjänster till brukare, miljö och långsiktig hållbarhet. Kravnivåerna för att bli grön eller till och med gul på en parameter speglar denna höga ambitionsnivå. Eftersom hållbarhetsindex ska användas som ett verktyg för det kontinuerliga förbättringsarbetet på flera års sikt motsvarar dessutom kravet för grönt inte var man måste vara idag, utan var kommunerna bör vara om 5–10 år.

I hållbarhetsindex värderingar ligger högt ställda krav inte bara på kvalitet och miljöprestanda i dagsläget, utan i lika hög grad på att det finns strategier och åtgärdsplaner för att säkerställa hållbarheten på sikt. Detta får ett stort genomslag i värderingarna vilket man bör hålla i minnet när man tolkar resultaten.

Några exempel:

- Det kommunala vatten som levereras idag är hälsomässigt säkert med mycket få otjänliga rutinprov. För att säkra denna höga kvalitet på sikt – och bli grön på parametern *hälsomässigt säkert vatten* – är det dock viktigt att man för varje enskilt vattenverk analyserar behovet av barriärer genom en så kallad Mikrobiologisk BarriärAnalys (MBA)¹ och genomför nödvändiga åtgärder. En del kommuner har ännu inte hunnit med att göra detta för samtliga verk, vilket får ett genomslag i hållbarhetsindex resultat. Detta innebär dock inte att vattnet inte är hälsomässigt säkert, utan att ytterligare arbete krävs för att trygga det långsiktigt.
- Parametern *klimateanpassning och översvämningssäkerhet* är röd för många kommuner. Detta beror huvudsakligen på att så få har gjort en sårbarhetsanalys med handlingsplan och endast i mindre utsträckning på antalet källaröversvämningar.
- Leveransavbrott är mycket ovanligt för kommunalt vatten i Sverige. Hållbarhetsindex parameter *leveranssäkerhet* ställer dock även mycket höga krav på nödvattenplanering och reservvatten för den händelse att ett större leveransavbrott skulle ske.

Det finns flera liknande exempel.

Deltagande i hållbarhetsindex 2014–2018

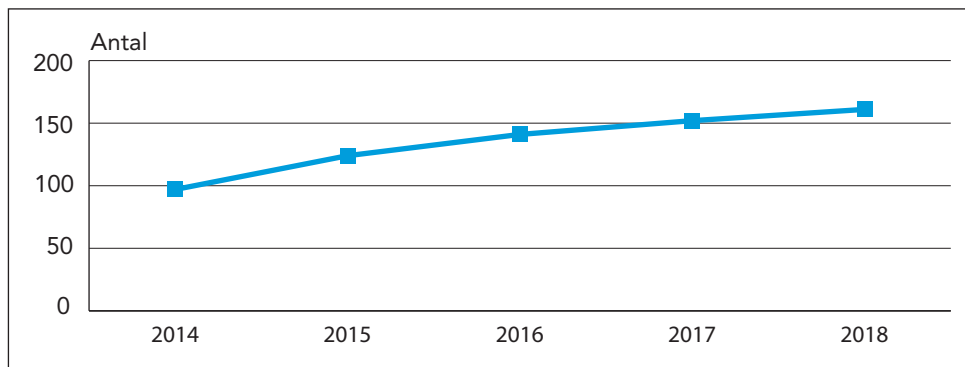
Samtliga kommuner, oavsett hur de driver vatten- och avloppstjänster, kan delta i hållbarhetsindex. Under de fem år som hållbarhetsindex genomförts har antalet deltagande kommuner stadigt ökat för varje år, från 97 stycken 2014 till 161 stycken 2018. Totalt sett har 183 kommuner deltagit någon gång under perioden 2015–2018.

Det stadigt ökande deltagande gäller över hela linjen – såväl för kommuner som driver VA i egen regi som för de som ingår flerägda VA-organisationer.²

Dock är det fortfarande så att deltagandet i hållbarhetsindex är procentuellt sett betydligt högre i flerägda VA-organisationer och i kommuner med egen regi större än 50 000 invånare, men märkbart mindre i små kommuner med VA i egen regi. Se nedan under ”Deltagande kommuner 2018” och ”Sveriges kommuner och VA-organisationer” för mer detaljer.

¹ Tidigare kallad GDP (God DesinfektionsPraxis)

² Flerägda VA-organisationer ägs och drivs av mer än en kommun. Gemensamt bolag, kommunalförbund eller gemensam nämnd räknas dit.

Figur 1 Antalet kommuner som deltar i hållbarhetsindex 2014–2018.

Genomslaget för hållbarhetsindex

Flera kommuner rapporterar att hållbarhetsindex alltmer blir en del av utvecklingen av VA-verksamheten. Ser man på hur kommunerna förbättrar sitt resultat i hållbarhetsindex kan det konstateras att framsteg görs, men att det tar tid. De största utmaningarna som ger mycket rött är kopplade till långsiktig planering och behöver åtgärdas över flera år. I några fall kan man dock se tendenser till att hållbarhetsindex redan bidragit till en positiv utveckling. Det gäller till exempel genomförandet av Mikrobiologiska barriäranalyser. Många kommuner har även förbättrat resultatet för ekonomiska 10-årsplaner. Detta var tämligen nytt för branschen när hållbarhetsindex startades och det är rimligt att anta hållbarhetsindex bidragit till en positiv utveckling genom att ta med frågan.

Även i den nationella debatten om branschens framtida utmaningar har hållbarhetsindex fått ett bra genomslag. I den statliga Dricksvattenutredningen låg Svenskt Vattens analyser av hållbarhetsindex resultat till grund för flera av utredningens slutsatser. Hållbarhetsindex har även förbättrat de årliga diskussionerna kring VA-taxan genom att enkelt illustrera behovet av förbättringar samt ingick i underlaget till Svenskt Vattens analys om investeringsbehov. Varje år presenteras olika analyser av hållbarhetsindex resultat vid ett antal svenska och internationella konferenser. Deltagande i hållbarhetsindex ingår även som en faktor när Sveriges kommuner hållbarhetsrankas av Aktuell Hållbarhet.

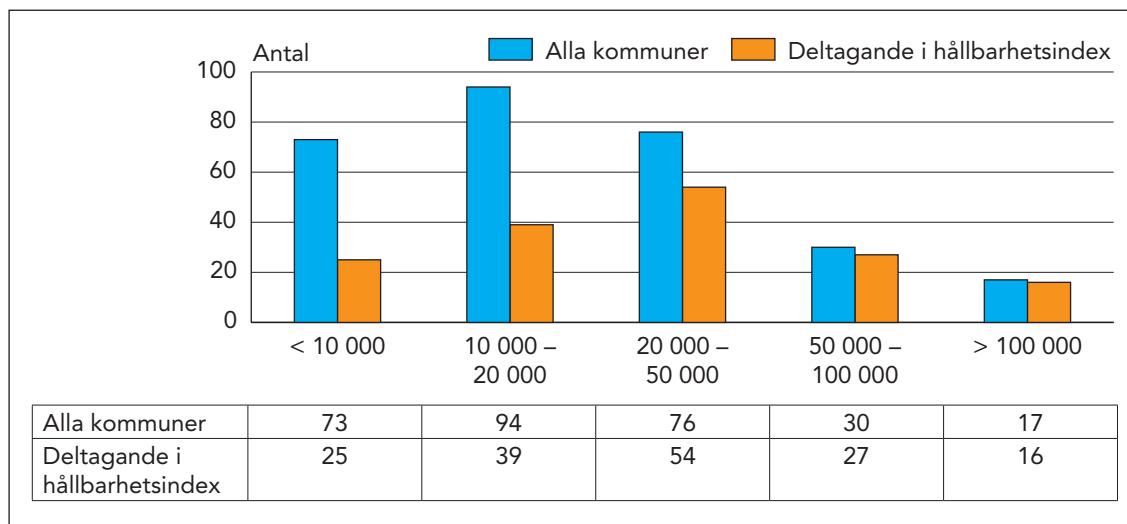
Deltagande kommuner 2018

I år deltog 161³ kommuner fullt ut. Det är en klar ökning jämfört med 2017 då 152 kommuner deltog och 2016 då 141 kommuner deltog. Ett fåtal av de deltagande kommunerna svarade inte på alla frågor, men svarsfrekvensen är 98,0 % i medel för alla 161 kommunerna.

De deltagande kommunerna fördelade sig på kommunstorlek enligt figuren på nästa sida. Totalt omfattar undersökningen 56 % av antalet kommuner och 81 % av Sveriges befolkning.

Som framgår av figuren finns det kommuner i alla storleksintervall som gjort hållbarhetsindex, men andelen är större för större kommuner. Det samlade resultatet ger en god bild av läget nationellt även om större kommuner är något överrepresenterade. En mer ingående analys av detta presenteras längre fram i denna rapport.

³ Stockholm Vatten svarar alltid med ett gemensamt värde i VASS för Stockholm och Huddinge. Man kan därför säga att 161 kommuner deltagit men att vi har 160 värden. Systemet genererar endast ett värde för Stockholm Vatten och i de flesta grafer representeras Stockholm och Huddinge av en datapunkt. När vi talar om antalet kommuner i generella termer räknas båda.

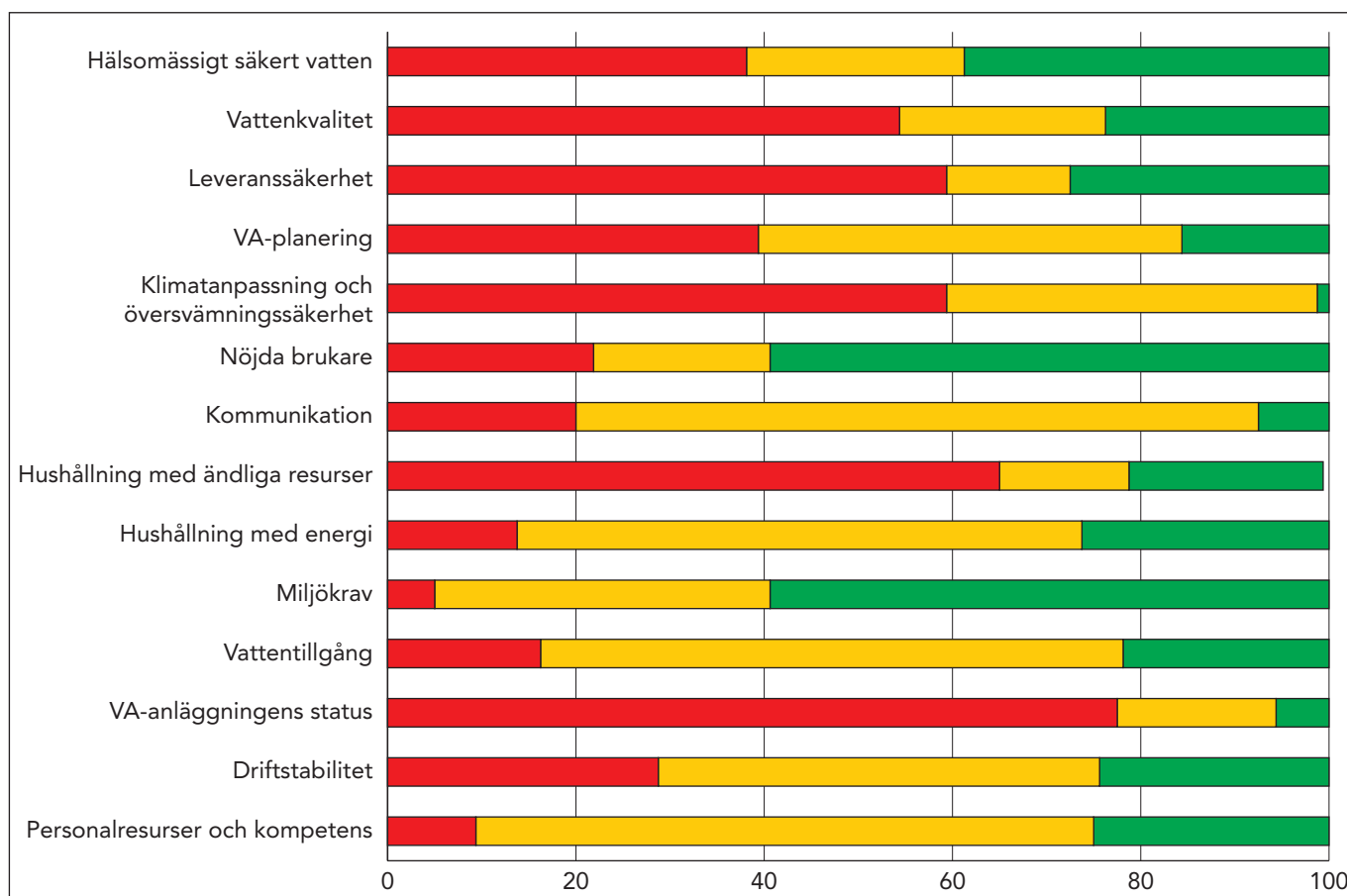

Figur 2 Antal deltagande kommuner i hållbarhetsindex 2018.

Sammanfattning av resultatet 2018

I diagrammet nedan sammanfattas resultatet från hållbarhetsindexundersökningen 2018.

När årets resultat jämförs med 2017 för de 137 kommuner som deltog båda åren kan det konstateras att det sker förbättringar i flera avseenden, men även att försämringar sker i mindre omfattning.

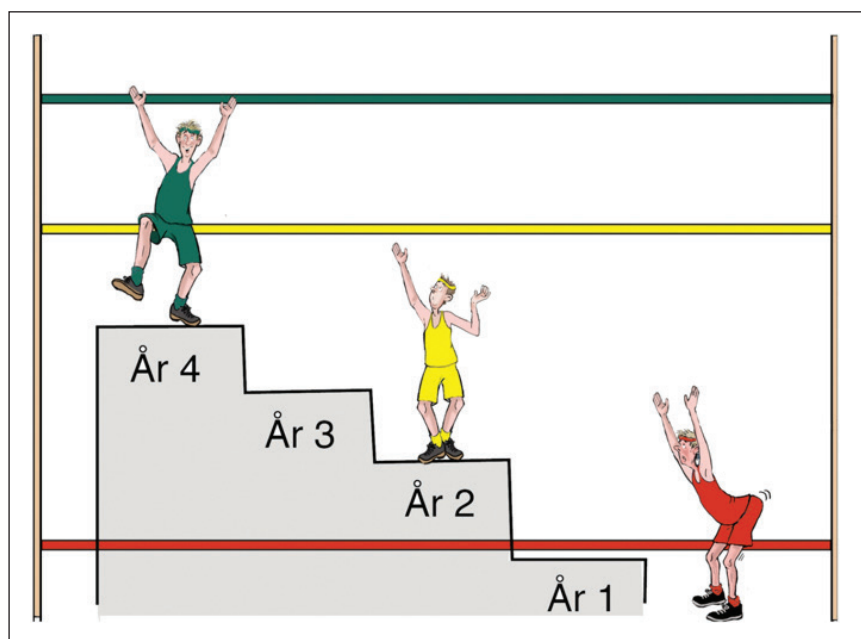

Figur 3 Resultatet för 161 deltagande kommuner i hållbarhetsindex 2018.

Förändringarna i årets resultat tyder på att deltagande i hållbarhetsindex ger en återkoppling som sätter igång ett förbättringsarbete, men även att man gör överväganden när man besvarar frågorna som innebär försämring jämfört med föregående år. Under åren har ett flertal kommuner återkopplat att man tenderar att göra striktare avvägningar och bedömningar när man redan använt och är mer bekant med verktyget. Det förefaller som om det finns en liknande effekt i årets undersökning i enstaka fall och för vissa parametrar. I andra fall har kommuner som tidigare deltagit förbättrat sitt resultat men nytillkomna kommuner har ett sämre resultat varför resultatet totalt sett går ner.

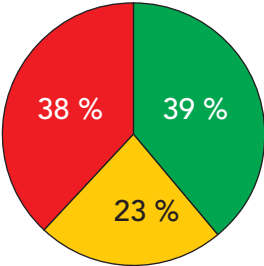
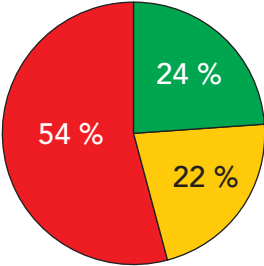
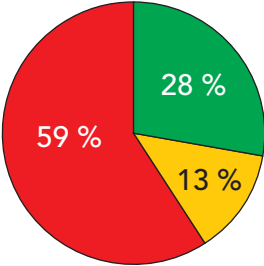
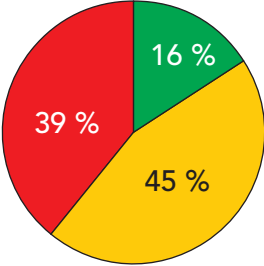
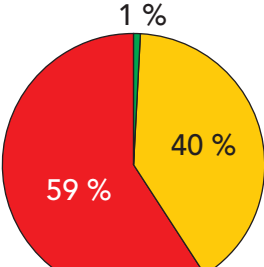
Man kan se små men signifikanta förbättringar för frågor knutna till investeringsplanering, men även för antalet kommuner som genomfört Mikrobiologisk Barriäranalys.

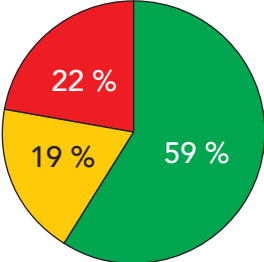
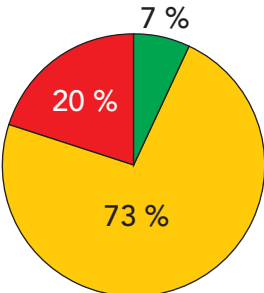
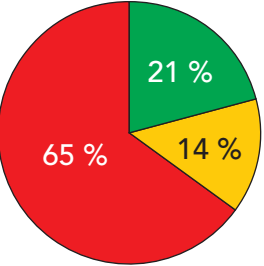
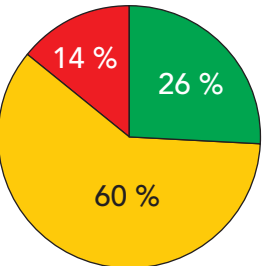
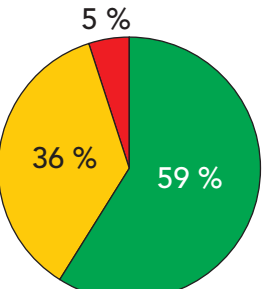
Erfarenheterna från fem år med undersökningen visar att förbättringsarbetet kräver tid, men att årliga förbättringar går att följa upp med hjälp av hållbarhetsindex.

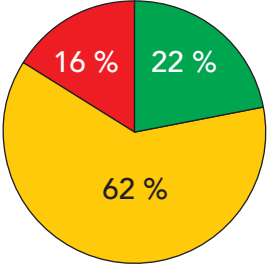
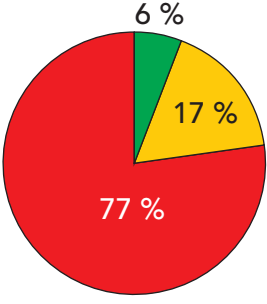
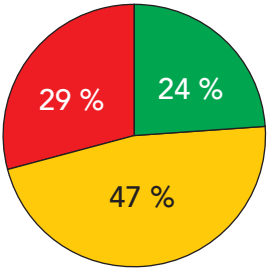
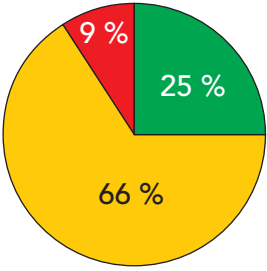

Figur 4 Långsiktigt förbättringsarbete med stöd av hållbarhetsindex.

Sammanställning av resultatet

Hållbara tjänster för brukare	
	<p>Hälsomässigt säkert vatten</p> <p>För att bli grön på denna parameter krävs dels att man genomfört en förenklad MBA (Mikrobiologisk BarriärAnalys) för samtliga vattenverk med åtgärder vidtagna. De som har blivit röda på denna parameter är nästan uteslutande för att man ännu inte gjort MBA för samtliga verk. Det nationella resultatet ligger på ungefär samma nivå som tidigare år. Dock har ett trettiotal kommuner förbättrat sitt resultat vad gäller MBA för samtliga verk, men samtidigt tillkommer nya kommuner i undersökningen. Små kommuner med VA i egen regi klarar sig märkbart sämre vad gäller genomförd MBA, medan större kommuner och kommuner i flerägda VA-organisationer klarar sig bättre. En stor andel av de som förbättrat sitt resultat från förra året är antingen en del av en flerägd VA-organisation eller får sitt vatten från ett sådant.</p>
	<p>Vattenkvalitet</p> <p>För att bli grön på parametern vattenkvalité krävs grönt svar på samtliga frågor, vilket innebär låg andel rutinprov med anmärkning, att alla prover med anmärkning följs upp och åtgärdas samt att alla klagomål hanteras systematiskt. Den stora andelen rött beror förutom på för många prov med anmärkning på att en del inte följs upp. Att alla klagomål inte följs upp bidrar också till att parametern blir röd. De som är gula har lite för många prov med anmärkning men följer upp både prov med anmärkning och klagomål. Totalt sett är det lika stor andel röda 2018 som för 2017. När det gäller små kommuner är det ingen skillnad mellan kommuner i egen regi och kommuner i flerägda VA-organisationer. I större kommuner har kommuner i egen regi ungefär samma andel rött som mindre kommuner medan kommuner i flerägda VA-organisationer har en röd andel som är nästan 20 procentenheter mindre än för övriga kommuner.</p>
	<p>Leveranssäkerhet</p> <p>Att bli grön på parametern leveranssäkerhet kräver minst tre gröna samt att ingen är röd. Om en är röd blir man gul, men den röda får inte vara nödvattenplanering. Mer än hälften av kommunerna är röda på denna parameter, vilket gällde även för 2017. Det är framförallt frågorna nödvattenplanering och nödvattenvolym som har störst andel röda svar men även utnyttjandegrad vid vattenverk. Små kommuner som ingår i en flerägd VA-organisation har betydligt mindre andel rött jämfört med små kommuner med VA i egen regi, vilket troligen beror på större förmåga att till nödvattenplanering. När det gäller större kommuner är det ingen skillnad beroende på organisationsform</p>
	<p>VA-planering</p> <p>För att bli grön på VA-planering krävs en politiskt förankrad plan som är framtagen genom en förvaltningsövergripande process. Vidare måste VA-planeringen omfatta ett antal delar, som del av VA-planen eller som separata planer. Fortfarande saknar var fjärde kommun i undersökningen en plan vilket är den vanligaste förklaringen till rött. Det är tydligt att såväl kommunens storlek som samverkan påverkar kapaciteten för VA-planering. Små kommuner klarar sig sämre än större och kommuner i flerägda VA-organisationer klarar sig bättre än kommuner i motsvarande storlek med VA i egen regi. Det spelar olika roll för olika frågor. I de delar som VA-äger inte äger ensam (till exempel dagvattenstrategi) har kommunens storlek störst betydelse, medan i frågor som berör till exempel investeringar spelar samverkan en större roll för utfallet.</p>
	<p>Klimatanpassning och översvämningssäkerhet</p> <p>Grönt för denna parameter kräver såväl en sårbarhetsanalys med handlingsplan, strategi för översvämningssäkring vid nybyggnation och en maxgräns för källaröversvämningar. Drygt hälften av alla kommuner är röda på denna parameter och endast två kommuner är gröna. Det är främst avsaknad av sårbarhetsanalys med handlingsplan och strategi för översvämningssäkring vid nybyggnation som gör att andelen rött är så stor. Det är nästan ingen skillnad mot förra året. Organisationsform har ingen märkbar betydelse för resultatet på denna parameter, men större kommuner oavsett organisationsform har betydligt bättre resultat än små kommuner.</p>

	<p>Nöjda brukare</p> <p>För att bli grön på denna parameter krävs främst att man genomför regelbundna undersökningar av kundnöjdhet samt använder dessa i systematiskt förbättringsarbete. Även resultatet av undersökningen kan påverka värderingen i hållbarhetsindex. Nöjda brukare är en av branschens starka sidor. Det samlade resultatet är dock något sämre än förra året, framförallt för att en något lägre procent gör undersökningen bland årets deltagande kommuner (82% istället för 89%). Vidare är resultatet i undersökningen sämre i ett antal kommuner. Förändringarna är dock små.</p>
	<p>Kommunikation</p> <p>Alla tre frågorna i denna parameter måste vara gröna för att bli grön på parametern. Endast 7 % är gröna och de flesta gula därför att man saknar alternativa kommunikationsvägar när de ordinarie inte fungerar och att det saknas en kommunikationsplan för krislägen. Kommuner som ingår i en flerägd VA-organisation har i mycket högre grad en kommunikationsplan för krisituationer jämfört med kommuner med VA i egen regi och oavsett storlek på kommunen. Resultatet avseende alla kommuner är i huvudsak samma som för 2017.</p>
<p>Miljömässig hållbarhet</p>	
	<p>Hushållning med ändliga resurser</p> <p>Parametern värderar hur stor andel av fosfor från avloppsreningsverk som går till produktiv mark, hur denna används och om man genomför ett systematiskt uppströmsarbete. Det är relativt få kommuner som lever upp till kraven för att bli grön. I år är betydligt fler kommuner röda än vad som presenterats i tidigare års resultatrapporter, men det beror huvudsakligen inte på en försämring utan att ett fel hittats i hur värderingen varit programmerad (se separat textruta sist i rapporten). Ser man på utvecklingen av resultatet i underliggande frågor kan man dock se en tendens att antalet kommuner som på något sätt återvinner slammet ökar, men att antalet kommuner som återför till jordbruk utan certifiering också ökar. Förmodligen är detta en följd av att möjligheten att täcka deponier med slam minskar och man istället återför icke certifierat slam till jordbruk. Kommunernas storlek spelar stor roll för resultatet. I stort sett klarar man samtliga tre frågor bättre ju större kommunen är, det gäller framförallt uppströmsarbete. Dock bryts trenden något vad gäller andel återvunnen slam när man kommer till större städer (>100 000 invånare).</p>
	<p>Hushållning med energi</p> <p>Parametern har tre frågor om elenergianvändning samt två frågor om biogas från slam. Resultatet ser generellt sett bättre ut för de tre första frågorna som gäller elenergianvändning jämfört med resterande två frågor. De senare frågorna om produktion och användning av biogas har fortsatt större andel röda svar vilket drar ned värderingen. Om kommuner med relativt liten befolkning och stort avstånd till annan kommun med biogashantering ska kunna bli gula eller gröna på denna parameter kommer förmodligen teknikutveckling och/eller ekonomiska incitament att behövas. Kommuner som är röda på denna parameter ligger samtliga i intervallet under 20 000 invånare. Kommuner större än 100 000 invånare är i huvudsak gröna på denna parameter. Organisationsformen verkar inte ha någon betydelse för resultatet.</p>
	<p>Miljökrav</p> <p>För att bli grön eller gul krävs att alla nödvändiga tillstånd och anmälningar till miljönämnd är på plats. De flesta som blivit röda är det huvudsakligen för att detta saknas. Det handlar huvudsakligen om mindre kommuner (mindre än 10 000 invånare). Vidare väger uppfyllande av tillståndskrav och bräddning till egen eller annans vattentäkt tungt och ger en hel del gula resultat. Direktavledning eller bräddning till känslig recipient är vanligare i större kommuner. Det är oklart vad anledningen till detta är, det kan handla om att dagvatten och bräddningar är ett större problem i större kommuner, men eventuellt även att man har större möjlighet att följa upp.</p>

	<p>Vattentillgång</p> <p>För att bli grön på denna parameter krävs både en regional vattenförsörjningsplan, fastställt vattenskyddsområde enligt gällande regler för mer än 95 % av de anslutna och en tillfredsställande vattentillgång åtminstone i nuläget. Trots att många har svarat grönt på två av dessa klarar endast 22 % grönt i slutvärderingen av parametern. I flertalet fall beror det på avsaknad av regional vattenförsörjningsplan. Även om den regionala vattenförsörjningsplanen inte är en fråga som VA-huvudmannen rör över självt då det krävs samverkan, ser vi det som en viktig aspekt för att långsiktigt trygga vattentillgången.</p>
<p>Hållbara resurser</p>	
	<p>Anläggningens status</p> <p>Den stora andelen rött och det faktum att nödvändiga förbättringsåtgärder är resurskrävande gör att denna parameter är vattentjänstorganisationernas största utmaning. Denna parameter ställer krav på såväl ekonomisk framförhållning i form av flerårsbudget och långsiktig ekonomisk plan för investering som status på VA-anläggningens samtliga delar (ledningsnät, vattenverk, avloppsreningsverk och pumpstationer). Anledningen till den stora andelen röda resultat är en kombination av att man inte uppfyller krav på ekonomisk framförhållning för investeringar och att många kommuner inte analyserat sitt förnyelsebehov samtidigt som förnyelsetakten är låg. Det finns en negativ trend i årets undersökning. Förnyelsetakten för framförallt vattenledningsnätet förefaller sjunka, även i kommuner med förnyelseplan. I VASS drift ser man också att förnyelsetakten går ned samtidigt som investeringarna totalt sett ökar. Förmodligen beror det på att ökad utbyggnad av VA-nätet till nya fastigheter tar interna personalresurser i anspråk som annars hade arbetat med investeringsprojekt i befintlig VA-anläggning. Fler kommuner bedömer även att det finns stora investeringsbehov i verk.</p>
	<p>Driftsstabilitet</p> <p>Grönt på denna parameter kräver grönt på de tre frågorna om nödavledning till känslig recipient, incidentberedskap och krisorganisation. En fjärdedel av kommunerna klarar detta, men mer än hälften av kommunerna nödavleder till badvatten, vattentäkt eller känslig recipient någon gång under året. Detta – samt att krisorganisationen inte tränas regelbundet – ger de röda och gula resultaten. Kommuner som ingår i en flerägd VA-organisation har betydligt bättre resultat på denna parameter än kommuner med VA i egen regi. Större kommuner har också bättre resultat än mindre kommuner oavsett organisationsform.</p>
	<p>Personalresurser och kompetens</p> <p>Det är små förändringar jämfört med tidigare år. En något oroande tendens är att fler kommuner anger påverkan av pensionsavgångar och problem att rekrytera som svårigheter (rött). Rekrytering av nyckelpersoner anges som svårt (rött) av hälften av de deltagande kommunerna och endast ett fåtal ser det inte som ett problem (6%). Här är effekten av samverkan mycket tydlig, mindre kommuner med egen VA-organisation anger genomgående rekrytering som ett större problem än i kommuner av motsvarande storlek som samverkar. Mindre kommuner som inte samverkar gör även i högre utsträckning bedömningen att man kommer att påverkas negativt av pensionsavgångar. Dessutom klarar dessa kommuner frågor som rör planerings- och beställarkapacitet sämre.</p>

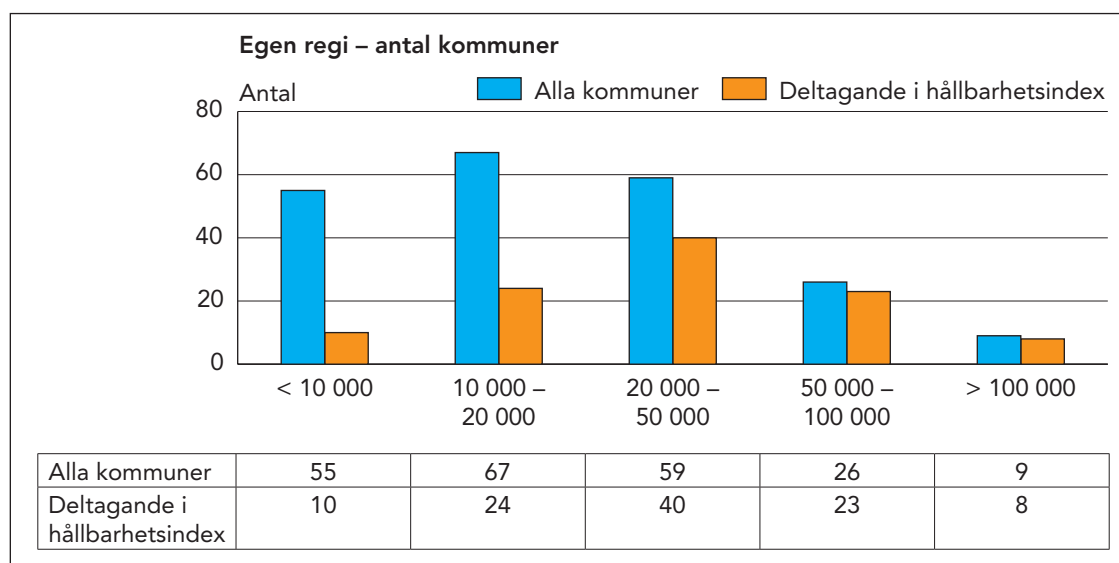
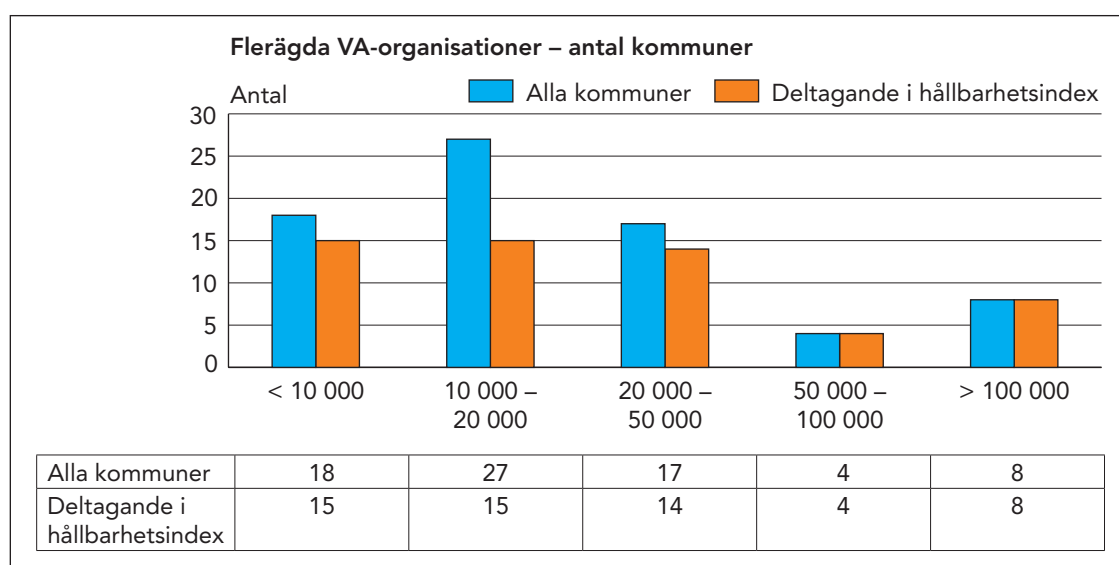
Den största utmaningen ligger i att upprätthålla och förbättra anläggningens status. Denna parameter har flest röda resultat och att vända dessa kommer att kräva resurser. Även här ser man en koppling till utfallet för parametern ”personalresurser och kompetens”: deltagande kommuner har större brister i kategorier knutna till den kommunala beställarrollen (utredning-upphandling-projektledning-byggledning) jämfört med drift. Att höja investeringsnivån kommer därför inte endast att kräva förstärkning av investeringsbudget utan även personalförstärkning knutna till beställarroll och projektledning.

Kan en mindre kommun utveckla en hållbar VA-verksamhet och bli grön i hållbarhetsindex?

När man analyserar det samlade resultatet för hållbarhetsindex för de senaste åren kan man konstatera att det görs framsteg, men att det tar tid att förbättra sitt resultat. Det var väntat. Hållbarhetsindex fokuserar på långsiktig hållbarhet och många krav för grönt kräver tid för att uppnå. Förbättringsarbetet är särskilt svårt i mindre kommuner: utmaningarna är större och den samlade kapaciteten mindre. Kan en mindre kommun gå från röda till gröna resultat, d v s uppnå en hållbar verksamhet såsom den definieras i hållbarhetsindex? Vari ligger utmaningarna för små kommuner och vilka åtgärder krävs? Vi har i år valt att titta lite extra på det.

Sveriges kommuner och VA-organisationer

Bland de 161 kommuner som deltagit i årets hållbarhetsindex återfinns både stora och små samt kommuner med VA i egen regi respektive i flerägda organisationer.

Figur 5 Antal kommuner fördelade på kommunstorlek för flerägda VA-organisationer respektive kommuner som bedriver VA i egen regi.

Liksom tidigare år deltar fler större kommuner respektive kommuner i samverkan, men det finns tillräckligt många kommuner i samtliga kategorier för att ge ett gott underlag för analys.

I år liksom tidigare år ser man tre tydliga tendenser:

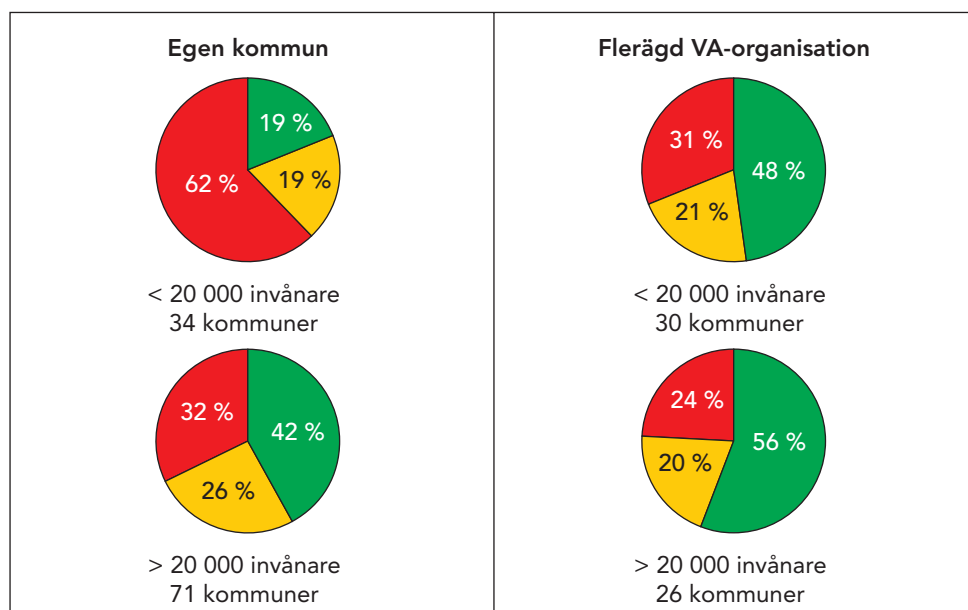
1. Vatten- och avloppstjänster har god status idag, men ökade strategiska åtgärder och investeringar krävs för att trygga den långsiktiga hållbarheten.
2. Små kommuner har svårare att uppnå en hållbar verksamhet, det gäller framförallt frågor knutna till långsiktig planering och beställarfunktioner.
3. Samverkan ökar verksamhetens hållbarhet.

När man analyserar resultatet i hållbarhetsindex närmare kan man se ytterligare tendenser och samband.

Små kommuner – stora utmaningar

Vatten- och avloppstjänsternas betydelse för samhället liksom huvudmannens ansvar och skyldigheter är detsamma oavsett kommunens storlek. Men förutsättningarna är mycket olika i små och stora kommuner. Små kommuners utmaningar handlar både om geografiska förutsättningar, VA-organisationens styrka och den samlade kommunala organisationens kapacitet. Dessa faktorer påverkar resultatet på olika sätt. Nedan följer några exempel.

Resultatet för parametern *Hälsomässigt säkert vatten* beror främst på om kommunen har gjort en förenklad Mikrobiologisk Barriäranalys (MBA). Figuren nedan visar hur kommuner av olika storlek och med olika organisationsform klarar att genomföra MBA för samtliga verk.

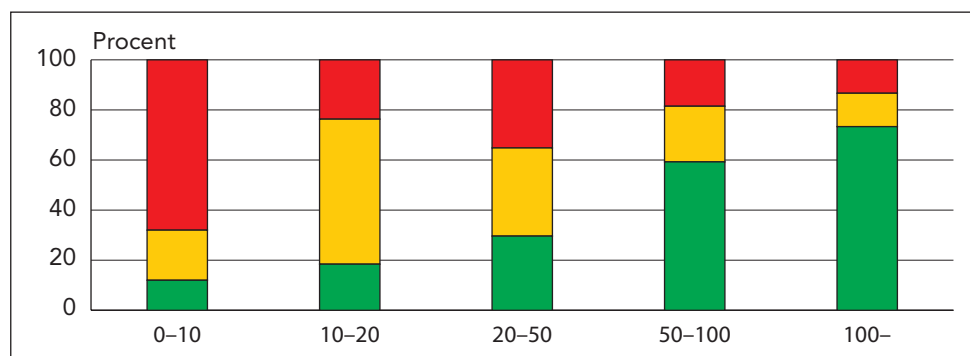

Figur 6 MBA för samtliga verk (Th3), utfall utifrån kommunstorlek och samverkan.

Som framgår av figuren är det betydligt färre kommuner med mindre än 20 000 invånare och VA i egen regi som klarar grönt. Det är viktigt att notera att antalet vattenverk är en viktig faktor, små kommuner tenderar ofta att ha minst lika många vattenverk som stora kommuner, ofta till och med fler. Samverkan ökar dock möjligheten att klara genomgången av vattenverk, både för små och stora kommuner.

Ett annat exempel finns i parametern *Hushållning med ändliga resurser*. Möjligheten att genomföra systematiskt uppströmsarbete (fråga Mr3) är en viktig aspekt för att åstad-

komma ett hållbart kretslopp av näringsämnen. Frågan väger därför tungt i värdering av parametern. I förlängning kan det även påverka möjligheten att ta hand om biogas, då samrötning av slam i vissa fall kan förutsätta att man har certifierat slam.

Figur 7 Förmåga att utföra uppströmsarbete i kommuner av olika storlek, Mr3.

Som framgår av figuren har mindre kommuner svårare att genomföra uppströmsarbete. Även här spelar antalet reningsverk in – ju fler reningsverk desto mer arbete för att kunna uppfylla grönt. Små kommuner har många gånger lika många reningsverk som stora, men färre personal. I parametern hushållning med ändliga resurser finns även en annan faktor: möjligheten att använda slutprodukten inom rimligt avstånd. En del mindre kommuner (men inte alla) ligger i glesbygd med långa avstånd till möjliga avsättningsmöjligheter. Dessa förutsättningar gäller även om man samverkar. Som en konsekvens av dessa faktorer är kommunens storlek mer avgörande för resultatet än samverkan.

Frågorna under parametern *VA-planering* och andra frågor som rör långsiktigt strategiskt arbete så visar utfallet att både kommunens storlek och samverkan har betydelse. Kommunens storlek är den viktigaste faktorn i frågor som VA-huvudmannen inte äger ensam (dagvattenstrategi, sårbarhetsutredning skyfall etc.) medan samverkan har större betydelse än storlek för frågor knutna till bland annat planering av investeringar.

Framtida investeringar

En utredning som genomfördes 2017 på uppdrag Svenskt Vatten visade på att den årliga investeringsnivån i VA-infrastruktur behöver öka med 35 % de kommande tjugo åren. Samtidigt visar hållbarhetsindex att kapaciteten för att genomföra investeringar redan idag är den stora utmaningen för kommunerna. Behovet av ökande investeringar finns över hela landet och i kommuner av alla storlekar, men mindre kommuner som bedriver VA i egen regi är märkbart svagare vad gäller investeringsplanering (åtgärdsplan för förnyelse, plan för förnyelse av ledningsnät och långsiktig ekonomisk planering). Det slår även igenom i lägre förnyelsetakt. I VASS drift kan man se en tendens till sjunkande förnyelsetakt samtidigt som totala investeringsvolymen ökar. Det kan indikera att interna personalresurser för att genomföra projekt får läggas på utbyggnad av VA till nya fastigheter, vilket minskar möjligheten att förnya befintlig infrastruktur, ett "konkurrensfenomen" som många kommuner vittnar om. Det innebär att investeringsbeslut skjuts på framtiden och att den investeringspuckel som förmodligen väntar i många kommuner kommer att bli särskilt svår att hantera i små kommuner.

Organisationernas kapacitet

Den svenska mediankommunen har ca 16 000 invånare och kommuner. Som framgick ovan har små kommuner (mindre än 20 000) stora utmaningar, framförallt vad gäller frågor knutna till planering och beställarfunktioner. Hur ser organisationerna ut som ska genomföra strategisk planering och nödvändiga investeringar?

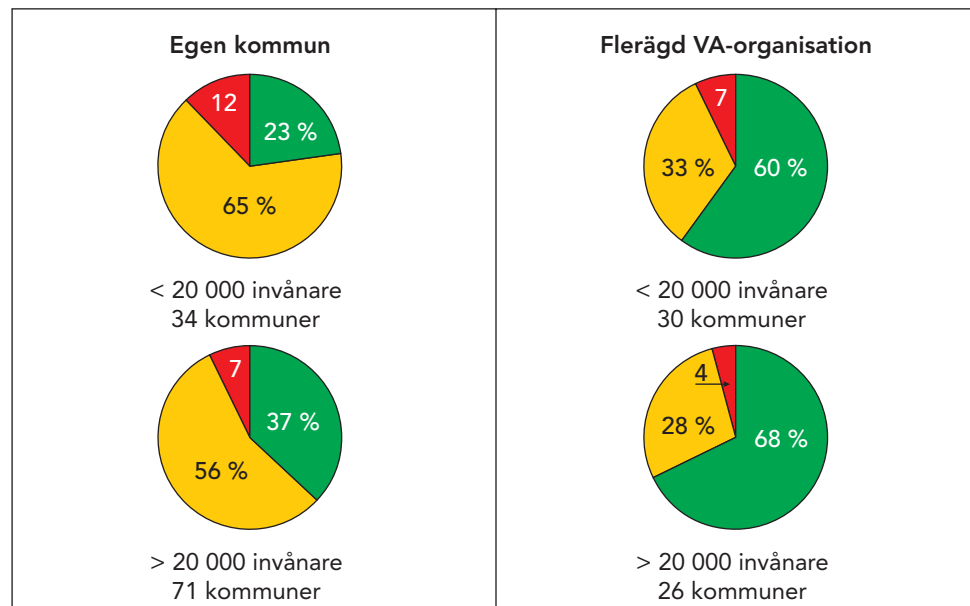
I Svenskt vattens undersökning VASS drift finns frågor om personalresurser och en av kategorierna är "Antal anställda inom ledning, utredning, planering och beställarfunktioner" (personår). I denna kategori ingår alltså VA-chef, övriga chefer inom VA samt alla funktioner inom utredning, planering och genomförande av investeringar (beställarfunktioner). För en kommun med mindre än 10 000 invånare handlar det om 0,5–3 personer (median är 2). För kommuner med 10–20 000 invånare om 1–7 personer (medianen är 3). Driftpersonalens antal varierar mer och tenderar att i högre grad vara anpassad efter behov.

Det innebär att de stora utmaningarna kring långsiktig planering, ökande investeringar och utveckling av verksamheten i en stor del av Sveriges kommuner i dagsläget hantearas av 2–3 personer, i många fall ännu färre.

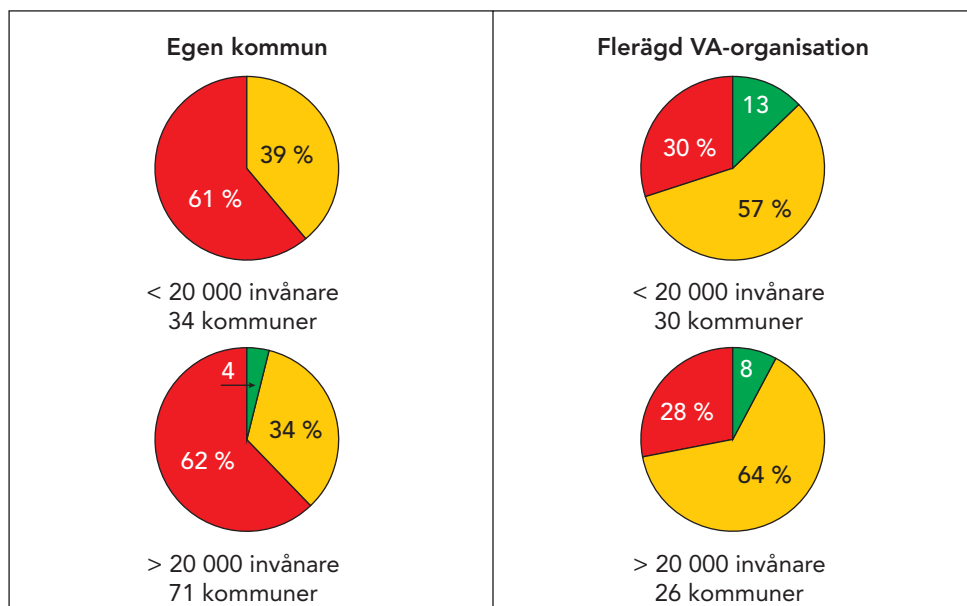
Som exempel kan man betrakta de resurser som krävs för uppströmsarbete, en av många frågor där mindre kommuner har mycket rätt. (Se ovan för analys av årets utfall). Svenskt Vatten har tagit fram nyckeltal för de personalresurser som krävs för uppströmsarbete per avloppsreningsverk utifrån verkens storlek. En typisk mindre kommun skulle enligt dessa nyckeltal behöva en kvarts till en dryg halvtidstjänst enbart för uppströmsarbete. Givet de många strategiska planer och investeringar som måste genomföras och att totalt 2–3 personer som median arbetar med ledning, utredning och projektering torde den prioriteringen många gånger vara omöjlig. En mindre kommun har inte bara svårt att avsätta resurser för denna typ arbete men även att upprätthålla de nischade kunskaper som krävs.

Organisationernas sårbarhet

Mindre kommuner med VA i egen regi har på flera sätt en större sårbarhet i organisationen. Man är känsligare för påverkan av kommande pensionsavgångar och har svårt att rekrytera nyckelpersoner. Se figur 8 och figur 9 nedan.

Figur 8 Kommer kapaciteten att påverkas av framtida pensionsavgångar. (Grönt = säkerligen inte, gult = det finns risk, rött = sannolikt ja.)

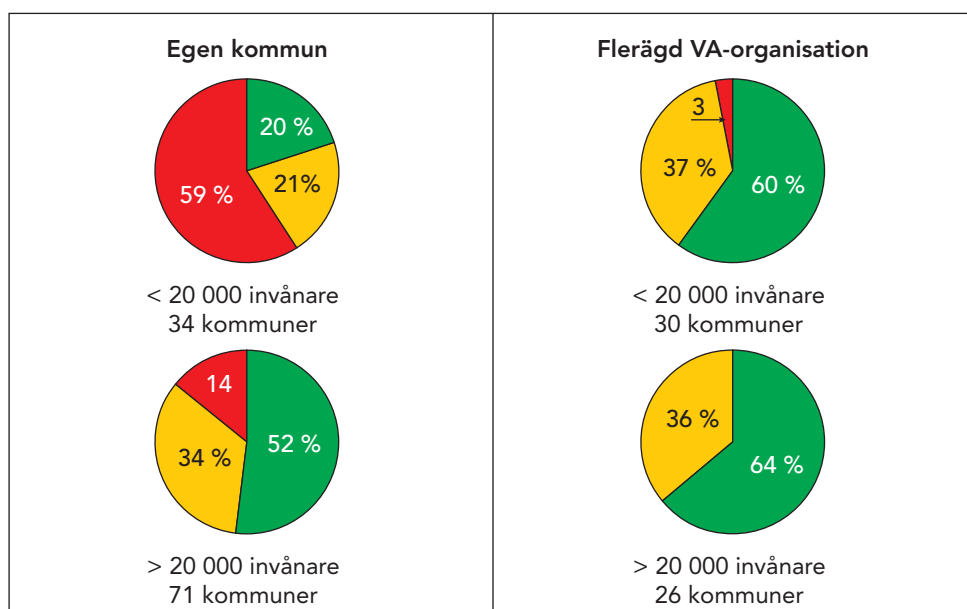

Figur 9 Rekrytering av nyckelpersoner. (Grönt = Inte svårt, Gult = lite svårt, Rött = svårt)

Detta måste ses i ljuset av att verksamheten bygger på 2–3 nyckelpersoner. En medarbetare som slutar kan innebära att ytterligare projekt skjuts på framtiden under flera månader. Om flera medarbetare slutar kan organisationens samlade institutionella minne försvinna innan någon ny är på plats.

Tydliga ägarkrav är nyckeln

Ett annat noterbart utfall i hållbarhetsindex är att mindre kommuner med VA i egen regi i större utsträckning anger otydliga ägarkrav eller att man har svårt att uppnå de krav som ställs.

Figur 10 Ställer nämnden/styrelsen tydliga krav som vi kan leverera? (Grönt = tydliga krav vi kan leverera, Gult = Mer allmänt hållna krav eller tydliga krav vi inte kan leverera i vissa avseenden. Rött = Endast generella krav eller krav som är svåra att möta.)

Frågan är av stor betydelse eftersom större förbättringar förutsätter att nämnden eller styrelsen kan utöva ett starkt ägarskap, har god inblick i utmaningarna för verksamheten och kan ställa tydliga krav som efterlevs. I denna fråga, liksom i frågorna om påverkan av pensionsavgångar och rekryteringsmöjligheter, är samverkan en mer avgörande faktor än kommunens storlek.

I princip kan även små kommuner bli gröna i hållbarhetsindex, men i många fall kommer någon form av samverkan att krävas. För några frågor kan det vara svårt för vissa mindre kommuner att uppnå grönt utifrån geografiska förutsättningar, främst energi och återföring av näringsämnen. De stora utmaningarna handlar dock om att skapa kapacitet för strategisk planering och genomförande av investeringar. Organisationens kapacitet är nyckeln. Här finns möjligheter att uppnå större hållbarhet främst genom samverkanslösningar. Det är viktigt att notera att små kommuner med VA i egen regi även är mycket sårbara för pensionsavgångar och andra förändringar. Svensk VA står inför ökande utmaningar, inte minst vad gäller investeringsbehov. För de flesta kommuner kommer någon form av samverkan krävas inte bara för att utveckla och förbättra verksamheten utan för att även på sikt upprätthålla vatten- och avloppstjänsterna på samma nivå som idag.

Att använda hållbarhetsindex

Den stora potentialen för hållbarhetsindex finns fortsatt ute i kommunerna och VA-organisationerna. Med hjälp av sitt eget resultat och de verktyg som nu tagits fram kan hållbarhetsindex användas löpande under hela verksamhetsåret:

- Ladda ned egna resultatrapporten liksom nya verktygen kommun- och planeringsrapport som underlag för analys och jämförelse.
- Analysera nödvändiga åtgärder på kort, medellång och lång sikt för att bli mer hållbara.
- Identifiera rekryteringsbehov.
- Använd resultatet som underlag vid översyn av investeringsbehov, långsiktig ekonomisk planering och taxa.
- Se över samverkansmöjligheter med grannkommuner utifrån resultaten i hållbarhetsindex.
- Använda dessa rapporter och analyser i dialog med politiker i styrelse eller nämnd.

Notering: Vi upptäckte ett fel i parametern
Hushållning med ändliga resurser (Mr)

Hushållning med ändliga resurser är en parameter med tre frågor:

Mr	Hushållning med ändliga resurser			
Mr1	Andel återvunnen fosfor från ARV till produktiv mark?	≥ 60 %	40 – 59 %	< 40 %
Mr2	Slam som kommer från reningsverk i kommunen används i huvudsak på följande sätt	Anläggningsjord med fosforhalt < 0,08 % Skogsmark med hygieniserade pellets och Revaq Åkermark med Revaq Förbränning med fosforöverföring.	Anläggningsjord med hög fosforhalt Deponitäckning eller tätskikt Skogsmark	Åkermark utan Revaq Förbränning utan fosforöverföring
Mr3	Genomförs ett systematiskt uppströmsarbete med syfte att minska källorna till föroreningar i slammet och till det utgående vattnet?	Ja, och det systematiska uppströmsarbetet genomgår årligen en tredjepartsrevision (ex Revaq, ISO 9001, ISO 14001)	Ja	Nej

Värdering: För att bli grön på denna parameter krävs att mer än 60% av fosfor återvinns (Mr1=grön) samtidigt som man har ett fungerande uppströmsarbete och disponerar slammet på ett sätt som tar hand om fosfor och inte är riktigt dålig på någon av de senare (Mr2 och Mr3 minst gula).

För att bli gul får varken slam användning (Mr2) eller uppströmsarbete (Mr3) vara röda. Om man däremot är röd på andelen återvunnet slam (Mr1) kan man fortfarande bli gul om antingen slam användning (Mr2) eller uppströmsarbete (Mr3) är grönt och ingen av dem är röd. Om man har svårt att använda större andel kan man således fortfarande bli gul.

Det visade sig att ett fel uppstått i programmeringen (ett ”eller” istället för ett ”och”) av villkor vilket gjorde att ett antal kommuner hade blivit gula som egentligen borde blivit röda. Nu är programmeringen återställd och följer den ovan beskrivna logiken som avsett.

Svenskt Vattens skrifter beställs via:

www.svenskvatten.se

Svenskt Vattens distribution

Box 262

591 23 Motala

© Svenskt Vatten AB

ISSN nr 1651-6893

2019-01

Box 14057, 167 14 Bromma

Tel 08 506 002 00

Fax 08 506 002 10

E-post svenskvatten@svenskvatten.se

www.svenskvatten.se